

Hakikat Tekelciliği ve Dinî Partikularizm

Truth Monopoly and Religious Particularism

Mehmet Ali KIRMAN^a

^a Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı
e-Posta: makirman@cu.edu.tr , <http://orcid.org/0000-0002-3610-8190>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi:	25.10.2019
Kabul Tarihi:	13.11.2019
Yayın Tarihi:	27.12.2019

Özet

Hakikatin, mutlak gerçeğin veya gerçek gerçeğin doğası ve kaynağı insanlık tarihi boyunca ilgi gören bir olgu olmuştur. Çünkü hakikat insanın anlam dünyası ve anlam arayışı için vazgeçilmezdir. Ancak insan, hakikati olduğu gibi değil, sosyo-kültürel birikimlerine göre anlayabilir. Zira insan hakikati bütünüyle kavrayıp kuşatamaz; sadece onun arayışında olabilir. Şu hâlde insanın hakikatle kurduğu ilişki, beşeridir ve görecelidir. Fakat bu gerçeğe rağmen hakikatin temellük edilmesi, belli bir noktada toplanması ve tekelleşmesi de söz konusu olmuştur. Bu durum ilgili literatürde “hakikat tekelciliği”, “dinî tekelcilik”, “absolutizm” veya “dinî partikularizm” olarak adlandırılır. Hakikat tekelciliğinin daha iyi anlaşılabilmesi için bazı temel karakteristiklerinden söz edilebilir. Hakikat tekelciliğinin temel karakteristiklerinden bir kısmı şu şekilde belirtilebilir: Hakikat tekelciliği her şeyden önce tek doğru ve anayol olma iddiasında bulunur. Bir diğer ifadeyle hakikat tekelciliği kendi yorumunun hakikatin biricik yorumu olma iddia eder ve böylece diğer yorumlar karşısında kendi otoritesini kurarak, bir tür ortodoksi geliştirir. Hakikat tekelciliği ve dinî partikularizm kurtuluş, düzen ve istikrar vaat eder; bu itibarla korumacı uygulamalara ve bu yönde yasal düzenlemelere yönelir. Hakikat tekelciliği dar ve sığ olduğu gibi aynı zamanda bağınaz bir yapısı vardır. Hakikat tekelciliği ve dinî partikularizm kültürü reddeder, onun insan hayatını kolaylaştırma ve düzenleme gibi fonksiyonları göz ardı eder. Hakikat tekelciliği çoğu zaman cehalet, yobazlık, bağınazlık, taassup, fanatizm ile anılırken, hoşgörü, uzlaşma, çoğulculuk ve özgürlüğün de karşısındadır. Hakikat tekelciliği inhisarcı bir tutumla özellikle düşünce ve inanç konusunda ötekileştirici olduğu kadar belli bir hoşgürsüzlük, fanatizm, baskı ve şiddeti de beraberinde getirmektedir. Hakikat tekelciliği marjinal ve siyasal bir yapıya sahiptir. Hakikat tekelciliği toplumsal değerleri aşındırıcı bir özelliği vardır. Bütün bu özellikleri itibarıyla hakikat tekelciliğinin çok ciddi toplumsal sorunlara yol açması kaçınılmazdır.

Bu çalışmada öncelikle insan ve hakikat ilişkisi ele alındıktan sonra hakikatin tek elde toplanmasını ifade eden hakikat tekelciliği, dinî tekelcilik, dinî partikularizm, dinî mutlakçılık gibi kavramsal açıklamalara yer verildikten sonra hakikat tekelciliği ve dinî partikularizmin temel karakteristikleri üzerinde durulmuştur. Daha sonra da dinî tekelciliğin bir tek dinî geleneğe münhasır olmadığı, hemen her dinî gelenekte görülebildiği gerçeği ifade edilmiştir. Burada günümüzde özellikle modernleşme ve sekülerleşme sürecinde yaşananlara tepki olarak ortaya çıkan ve dinlerin katı ve dar yorumlarının bir uzantısı radikal ve fundamentalist hareketler örneğinden hareketle dinî partikularizm olgusu analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hakikat tekelciliği, dinî mutlakçılık, dinî tekelcilik, dinî partikularizm, absolutizm.

1. İNSAN VE HAKİKAT İLİŞKİSİ

Hakikatin, mutlak gerçeğin veya gerçek gerçeğin (real reality) doğası ve kaynağı insanlık tarihi boyunca ilgi gören bir olgu olmuştur. Çünkü hakikat insanın anlam dünyası

için vazgeçilmezdir. Bir diğer ifadeyle hakikat, insan için etkileyici ve büyüleyici bir öneme sahiptir. Zira insan, hayat mücadelesi verirken karşılaştığı zorlukları aşmak ve hayatı anlamlandırmak mecburiyeti hisseder. Bunu yaparken de kendisine yol gösterecek sağlam bir rehber olarak hakikat arayışına girer. Weber anlam arayışının hem entelektüel hem duygusal olduğunu savunur. Hakikat ve/veya anlam arayışına giren insanın başvurabileceği iki önemli kaynaktan söz edilebilir: Din ve felsefe. Bir diğer ifadeyle insanlık varoluşsal sorularının cevaplarını ya dinde ya da felsefede bulur. Ancak bu ortak yön din ve felsefenin iki ayrı alan olduğu gerçeğini değiştirmez. Dinde ilahî bilgi ve iman öne çıkarken, felsefede rasyonel bilgi öne çıkar. Dine inanmayan veya dinin sunduğu cevaptan tatmin olmayanlar görece tartışmalı felsefi akımlara yönelebilmektedir.

İnsanoğlunun hakikat arayışı çoğu zaman yol metaforuyla izah edilmiştir. Yol metaforunun gerek dinî metinlerde söz gelimi Eski Ahit ve Kuran-ı Kerim’de, gerek tasavvuf literatüründe ve gerekse felsefi metinlerde özellikle Türk-İslâm Düşünce Tarihinde bir kök metafor olarak sıkça kullanıldığı bilinmektedir (bkz. Kirman ve Sarı 2019). Hemen her din kendisini hakikatin bizatihi kendisi veya hakikate götüreceği bir yol olarak takdim eder. Hakikati arayan insanlar da hakikate götüren bir yol olarak bir dine bağlanma yoluna gidebilmektedir. Şu halde insanoğlunun aslında ontolojik yapısından kaynaklanan, yani varlığını anlamlandıracak iki büyük amacından söz edilebilir: İlki, hakikati aramak (anlam arayışı) ve ikincisi ise bulunan hakikate göre hayatı anlamlandırmak. Ancak bu noktada bir takım ciddi sorunlar ortaya çıkabilmektedir: Hakikati sorgulamadan kabul ederek tekelleştirmek ve diğer insanlara dayatmak.

Bu bağlamda hakikati bulan veya bulduğunu düşünen insanın o hakikati benimsemeden ve sahiplenmeden önce yapması veya sorgulaması gereken bir takım hususlar vardır. Her şeyden önce hakikatin gerçekliğinin belirlenmesi gerekir. Bulunan hakikat gerçek/mutlak hakikat midir yoksa sözde/sahte hakikat midir? Kuşkusuz buna karar vermek kolay değildir. Ancak bu kararı kolaylaştıracak ve Sokrat’tan mülhem iki ilkedden söz edilebilir: iyilik ve yararlılık. Bulunan hakikat insanlar için iyi midir? Bulunan hakikat insanlar için yararlı mıdır? Şu halde ilk aşamada kamusal iyilik ve kamusal yarar iki önemli kriter konumundadır. Bir sonraki aşamada ise hakikatin nasıl algılandığı, mutlaklaştırılıp mutlaklaştırılmadığı ve nihayet diğer insanlara nasıl aktarılacağı veya duyurulacağı, aktarma ve paylaşma esnasında dayatma yapılıp yapılamayacağı ciddi bir sorun olarak ele alınmalı ve sorgulanmalıdır. Bu tür bir sorgulama yapmamış, hakikat hakkında makul ve sahipsiz bir anlayışına ulaşamamış olanların ya da kamusal iyilik ve kamusal yarar ilkesini göz ardı edenlerin katı sübjektivizme düşmeleri kaçınılmaz olduğu gibi hakikat zannedilen ile teselli bulma veya hakikat tekelciliği yapma yoluna gitmeleri muhtemeldir.

Bu noktada bir hususun altının çizilmesi gerekmektedir: Hakikat ile doğruluk ve dürüstlük arasında çok yakın bir ilişki söz konusudur. Nitekim Barrett’in da dediği gibi “Hakikat ancak doğru olan insanla birlikte var olmaya devam eder”. (Bayer, 2012:4). Dolayısıyla doğru ve dürüst olmayan veya doğru olmayı önemsemeyenler kendilerini hakikatin büyümesine kaptrabilir ve hakikati sahiplenerek hakikat tekelciliği yapabilirler.

Anlaşılan din ve hakikat konusunda aydınlanmamış olanların (mürşet olamayanların) hakikatin arkasına sığınarak aydınlatma ve irşat etme (mürşit olma) fonksiyonu üstlenebileceği düşüncesi abestir. Bunlar kendi dindaşlarını dinden soğuttukları gibi dine yönelecekler için de model olamayacakları ve belki de tam tersine insanları dinden soğutacakları açıktır. Zira kurumsal dine din dışı çevrelerden gelebilecek zarardan çok daha fazlasının, hakikati sahiplenen ancak benimsediği dini ve o dinin ahlak anlayışını temsil edemeyen çevrelerden geldiği açıktır. Nitekim Kuran-ı Kerim de dindarlık iddiasıyla yola çıkıp da dini temsil noktasında dine zarar verenleri “dini yalanlayanlar” olarak niteler ve “yazıklar olsun” ifadesiyle eleştirir (107/Maun 1-7).

Belirtilmesi gereken bir diğer husus da şudur: Hakikat, mutlak gerçeklik veya gerçek gerçeklik kendisini farklı formlarda gösterebilir. Dolayısıyla insan hakikati olduğu gibi değil, sosyo-kültürel birikimlerine göre anlayabilir. Buna göre hakikat hakkında konuşan veya yorum yapan insan, hakikati kendi bakış açısından görür. Zira insan hakikati bütünüyle kavrayamaz, kuşatamaz; sadece onun arayışında olabilir. Şu halde insanın hakikatle kurduğu ilişki, beşeridir ve görecelidir. Bu bağlamda farklı dinî gelenekler içerisinde ortaya çıkmış olan farklı mezhep veya gruplar da mutlak varlığı tecrübe ve idrak etmenin ve onunla iletişim kurmanın farklı yollarını temsil eden oluşumlar olup sahip oldukları dinî düşünce ve yorumlar da ilahi değil beşeridir. Bir diğer ifadeyle farklı dinî grupların, cemaatlerin, mezheplerin ‘hakikat’ anlayışları mutlak değildir, hakikatin sadece bir yansımasıdır. Unutulmamalıdır ki, mutlak hakikatin beşerî bir yorumunun hakikatin yerine geçmesi düşünülemez.

Anlaşılan hakikat tekelciliği özünde insanın hadsizliğinin ifadesidir. Aydınlanma düşüncesi üzerinden kendisini kuran modernliğin insan/özne anlayışı da bu hakikat tekelciliğinin en bariz örneğidir. Hümanizm ise Sofistlerin “insan her şeyin ölçüsüdür” düşüncesini güncelleyerek insanı merkeze alan, hatta Tanrı’nın yerine koyan ve bir anlamda insanı Tanrılaştıran bir felsefedir. Postmodern düşüncenin hakikat anlayışında ise insanüstü bir hakikat yoktur; hakikatin ölçüsü insandır. Oysa insan, özgür olmakla birlikte aynı zamanda kendisine ve çevresine karşı da sorumlu bir varlıktır. Hatta içinde bulunduğu toplum ve sosyal çevresi tarafından belirlenen bir varlıktır. Her halükârda gücü ve imkânları sınırlı olan; verili bir dünyada limitleri dâhilinde yaşayan bir varlıktır.

2. DİNİ TEKELCİLİK VE PARTİKÜLARİZM

Hakikatin temellük edilmesi, yani belli bir noktada toplanması ve tekelleşmesi din sosyolojisi literatüründe “dinî partikülarizm” olarak adlandırılır. İslami literatürde ise kurtuluşa eren tek topluluk anlamında “firka-i nâciye” kavramıyla karşılanabilir. Bu kavram, kendisini belirli bir fikre, inanca veya toplumsal gruba adayan kişinin aksiyonlarını değerlendirirken kullandığı değerlerin ve kriterlerin gruba ait olması ve onların tek geçerli ve güvenli inanç şekilleri olduğunu savunması; evrensel olarak tüm insanlığa uygulanabilecek değerlerin ve kriterlerin ihmal edilmesi durumunu ifade eder (Kirman 2016:237). Partikülarist anlayış, yapısı itibariyle karşıtlık üzerine kurulu olup kutuplaştırıcı karakteriyle bilinir.

“Hakikat tekelciliği” (Aydın 2016:7) veya “dinî tekelcilik” olarak da adlandırılan bu anlayış, yani dinî bir yorumun kendisini mutlak ve tek gerçek olarak iddia etmesi ve dini tekeline almasıdır. Bir diğer ifadeyle dinî partikülarizm kavramı, hakikatin, sadece belli bir dine veya bir dinî geleneğin parçası olan bir mezhebe, gruba ya da oluşuma ait olduğuna dair iddiaları ifade etmektedir.

Dinî partikülarizmin karşısında yer alan ve Cehennem'in ebedî olmadığı, yalnızca bir ıslah mekânı olduğu ve sonunda herkesin kurtuluşa ereceğini savunan anlayış ilgili literatürde “dinî evrenselcilik” veya “çoğulcu din anlayışı” olarak bilinmektedir (Kirman 2016:237). Bu anlayışa göre İlahi Hakikat mutlaktır. Dinî geleneklerde Tanrı, hakikati yani gerçek gerçekliği temsil eder. Zira O'nun her şeyi bilen, her şeyi gören ve her şeye gücü yeten, Kadir-i Mutlak bir varlık olduğuna inanılır. Ancak bu Mutlak Hakikati kavramak ve anlamak için yapılan tüm tanımlamalar ve nitelendirmeler mutlak olarak kabul edilemez; hakikatin sadece bir yansıması, beşerî bir yorumudur. Beşerî yorum eksenli ortaya çıkan böylesine bir kesinlik ve mutlaklık iddiası ve bu çerçevede oluşan inhisarcı tutum, din ve inanç konusunda belli bir hoşgörüsüzlük ve fanatizmi de beraberinde getirmektedir.

Böyle bir din anlayışının bir anlamda mensup olunan din veya inanç sistemi tarafından şekillendirildiği söylenebilir. Bir diğer ifadeyle, daha ziyade dinî gruplarda görülen partikülaristik din anlayışının ait olunan dinin tek hakikati kendisinin temsil ettiği şeklindeki “absolütizm” ile yakından ilişkilidir. Anlaşılan partikülarist din anlayışının ortaya çıkmasında daha ziyade absolütist karakterli dinler etkili olmaktadır. Bilindiği gibi bazı dinler kendilerini başta müntesipleri olmak üzere kendileri dışında hiçbir gerçekliği kabul etmeyen bir kesinlik içerisinde sunarlar.

Partikülarist din anlayışının daha ziyade dinî grupların ve cemaatler arasında görüldüğü bilinmektedir. Dinî grupların ve cemaatlerin partikülarist din anlayışını benimsemelerine yol açan sebeplerin başında, cemaat olmaktan kaynaklanan dar “asabiye anlayışı” gelir. İbn Haldun'un grup veya cemaat mensuplarının grup mensubu olmayanlara göre toplumsal, kültürel ve dinî açıdan yakın hissedilmesi anlamında kullandığı bu kavram, özellikle “nesepe asabiyesi” kavramı bir yönüyle cemaati ayakta tutan önemli bir unsur olmakla birlikte onu darlaştıran bir fonksiyon da görebilmektedir (İbn Haldun 2009:334-5). Zira bu anlayış, Weberci anlamda zihniyet olup (Günay 2000:217), dinî oluşumların hem din anlayışlarını hem de dünya görüşlerini şekillendirmektedir. Bu düşünsel söylem grup üyeleri arasında birlik, beraberlik ve kardeşliği tesis etme noktasında son derece fonksiyoneldir. Ancak böylesine önemli fonksiyonlar yüklenen bu düşünsel söylem, grubu partikülarist yorumlara sevk etmeden hayatın reel şartlarına uyum yönünde fonksiyonel olmalıdır. Dinî grupların ve cemaatlerin kendi dar sınırlarının dışına çıkarak geniş bir toplumsal zemin bulup bulamamaları ya da kendi aralarında sürekli bir çatışma halinde olmaları da dinî tekelcilik ve partikülarist din anlayışı bağlamında ele alınmalıdır. Öte yandan günümüzde küresel planda İslam ve İslamî gruplar denilince akla şiddet, terör, devleti ele geçirme, baskı, zulüm, başörtüsü, sakal vs. gelmektedir. İslam'ın görünür yüzü olan cemaatlerin bu gündemi ve böyle bir algıyı değiştirmesi kaçınılmazdır. Ancak bu değişimi gerçekleştirebilmek için İslamî

cemaatlerin her şeyden önce kendi din ve siyaset anlayışlarını daha özgürlükçü ve çoğulcu yönde değiştirme istek ve iradesini ortaya koymasına gerekmektedir.

Hakikatin belli bir noktada toplanması, yani hakikatin tekelleşmesi bir takım ciddi sorunların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Dinî ekonomi modeline göre, dinin tekelleştirildiği toplumlarda dinî pratiklere katılımın düşeceği, buna karşın rekabetçi bir dinî pazarın olduğu toplumlarda ise daha yüksek düzeyde dinî katılım sağlanacağı söylenebilir. Bir diğer ifadeyle, dinî pazarlar ne kadar çok sayıda müşterinin isteğine uygun zengin tercih seçenekleri sunarsa böylece daha fazla katılım sağlayacaktır (Montgomery 2003). Anlaşılan insanlar özgür bir varlık olmalarının gereği olarak baskı ve dayatma karşısında reaksiyoner bir tavır sergilemektedir. Bir diğer sorun da şudur: Hakikat tekelciliği, bu tekelciliği yapanların elinde çok kolay bir şekilde ölümcül bir silaha dönüşebilir. Üstelik bu silah sadece farklı din mensuplarına değil, aynı din mensubu olan dindaşlarına da yönelik kullanılabilir.

3. DİNİ TEKELCİLİĞİN KARAKTERİSTİKLERİ

Bu başlık altında tekelci ve partikülarist din anlayışının temel karakteristikleri açıklanacaktır. Bu kapsamda öncelikle tek ve mutlak doğru olma, hakikatin biricik yorumu olma iddiası, toplumsal düzen ve istikrar sağlama iddiası ve kurtuluş vaadi ele alınıp eleştirisi yapılacaktır. Daha sonra da özgürlük, hoşgörü ve kültür karşıtlığı ile dışlama, ötekileştirme, tekfir etme, baskı ve şiddete yönelme, siyasallaşma, değerleri aşındırma gibi yönleri incelenecektir.

3.1. Tek Doğru/Anayol İddiası

Hakikat tekelciliği yapan dinî gelenekler, mezhepler, gruplar ve dinî oluşumlar farklı şekillerde de olsa sadece kendilerinin Tanrı hakkındaki tüm hakikate sahip olduğunu iddia ederek kendi yorumlarını hakikatin “biricik” yorumu, kendilerini de hakikat bekçisi olarak ilan ederler. Böylece diğer yorumlar karşısında kendi otoritesini kurarak, bir tür ortodoksi geliştirir. Artık tüm görüşler, ilginç bir biçimde meşruiyetini kendinden alan bu otorite tarafından meşru veya gayri meşru olarak belirlenir (Aydın, 2016:8). Dinî metinlerden elde etmiş oldukları yorum ve bulguları mutlaklaştırarak merkeze koyarlar ve diğer yorumları ise kendi yorumlarına yakınlıkları veya uzaklarına göre doğru ya da yanlış yorum şeklinde tasnif ederler. Böylece kendi yorumlarını katı sübjektivizm içerisine sıkıştırarak tartışılmaz tek gerçek ve tek doğru olarak sunan dinî gruplarda üyelere sunulan yorumlar mutlak, tek doğru yorum olarak dinle özdeşleştirilebilir ve buna uymayan diğer yorumlar, tutumlar ve davranışlar küçümsenir, dışlanır, reddedilir ve hatta ötekileştirilir. Oysa bu, Kuran’ın ifadesiyle dini parçalamaktır: “Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur.” (6/Enam 159).

Son zamanlarda Türk toplumunda hadis ve sünnet karşıtlığı ortaya çıktığı veya çıkarıldığı ve Sünniliğin din mi yoksa mezhep mi olduğu noktasında bir tartışma başlatıldığına şahit olunmaktadır. Bu bağlamda İslam’ın ana yol akımı olan “Sünnilik” veya “Ehl-i Sünnet” gibi kavramların yerine “asıl Müslümanlık, dinde hak, ana yol” olarak tanımlanan “Sünniyet” önerisi yapılmak suretiyle kendi din anlayışlarını tekelleştirme

çabalarına şahit olunmaktadır. Bu bağlamda dinin her tür rasyonel yorumu ayrılıkçı (Mutezili) görüş olarak yaftalanmakta ve her tür yenilikçi bakış açısı da bidat olarak etiketlenmekte ve bunlara karşı bir tutum sergilenmektedir (Gencer 2017:8). Sünniyet önerisi oldukça ironiktir. Zira bu kavram zımnen bir dini ifade eden İslamiyet yerine ikame edilme çabası ve izlenimi uyandırmaktadır. Kuşkusuz yüz yıllardan beri kullanılagelen Ehli Sünnet ve Sünnilik İslam dininin temel ilkelerine ve insan fitratına en uygun anlayışları bünyesinde barındırdığı için İslam coğrafyasında çok geniş kabul görmüştür. Ancak bu onun beşeri olma vasfını değiştirmedeği gibi daha kapsamlı, daha makul anlayışların ortaya çıkmasına da mani değildir. Şu halde Sünniliğin beşeri yönü göz ardı edilerek ilahileştirilmesi ve “Sünniyet” tekelciliği yapılması fevkalade manidardır.

3.2. Düzen ve İstikrar İddiası

Partikülarist din anlayışına sahip dinî tekellerin en temel karakteristiği düzen ve istikrar iddiasında bulunmalarıdır. Dinî tekeller toplumsal düzen ve istikrar, milli birlik ve bütünlük, vatandaşları kötülüklerden, sahtekârlıktan korumak ve onlara güvenli bir ortam oluşturmak, kısaca din, devlet, toplum, millet ve vatandaşlar için yararlı olmak amacıyla korumacı uygulamalara ve bu yönde yasal düzenlemelere yönelirler (Baradaran-Robison, Scharffs and Sewell 2005: 942). Oysa din alanında devlet eliyle uygulamaya konan korumacı yaklaşımların tekelleşmeye yol açacağı ve bunun da toplumda hâkim din anlayışı lehine baskıyı arttıracacağı, zayıf bir din anlayışı ortaya çıkaracağı, bireysel özgürlükleri sınırlayacağı, demokrasi kültürünü zayıflatacağı belirtilmektedir (Baradaran-Robison, Scharffs and Sewell 2005: 943). Anlaşılan din ve hakikat tekelciliğinin toplumsal düzen ve istikrar sağlama bir yana ciddi toplumsal sorunlara yol açma potansiyeli oldukça yüksektir.

Öte yandan dinî tekellerin elde ettikleri güç ve yetki ile toplumda çok geniş kitleleri manipüle etmeleri kaçınılmazdır. Nitekim reformasyon hareketinin öncü isimlerinden Martin Luther de Hristiyan dünyasında dinî tekelin ortadan kaldırılması, papalığın ve üst düzey ruhbanların haksız yollardan kazanılmış zenginliklerinin, aldatmacalarının ve dünyevi iktidarlarının sona erdirilmesi için yayınladığı yazılarında bazı ilkeler ve stratejiler belirlemiştir. Bu kapsamda seküler otoriteye başvurulması; ruhban sınıfının tekelinde olan din eğitimi verilen üniversitelerde ilahiyat ve felsefe müfredatlarının yeniden düzenlenmesi ve dinî emirlerin sayı ve kapsamlarında esaslı sınırlamaya gidilmesi (Höpfl, 1991:viii) şeklinde önerilerde bulunmuştur. Bugün bu ve benzeri önerilerin veya eleştirilerinin dinin güncellenmesine yönelik itirazlar bağlamında Türk toplumunun gündeminde olması da oldukça manidardır.

3.3. Kurtuluş Vaadi

Partikülarist dinî akımların karakteristiklerinden biri de kurtuluş vaadinde bulunmalarıdır. Fakat bu vaat yalnızca kendi üyelerine özgüdür. Meşruiyetini ve gerçekliğini kendinden alan bu tür oluşumlar üyelerine hazır kurtuluş reçetesi sundukları, hepsi olmasa da pek çoğunun, kendilerini “firka-i nâciye” olarak gördükleri, “bize katılanlar ve bize yardım edenler kurtulmuş, diğerleri helak olmuştur” şeklinde ifade edilen sloganik bir formülasyonla

kendilerine katılımı amaç, üstelik tek amaç haline getirdikleri ve insanlara kurtuluş sözü verdikleri bilinmektedir.

Bu düşüncelerini dini gerekçelerle desteklerler. İslami gelenek içerisinde çok önemli bir konumu bulunan Hadis literatüründe yer alan rivayetler arasında en yaygın olanı şudur: “Benim ümmetim 73 fırkaya ayrılacak. Bunların bir tanesi hariç hepsi Cehenneme gideceklerdir. Kurtulacak olan farka benim ve ashabımın yolunu izleyen fırkalardır.” (Tirmizi, iman, 18; Ebu Davud, sünnet, 1; İbn Mace, fiten 17; ed-Dârimî, siyer, 75).

Bu rivayette geçen “yetmiş” kelimesinin çokluk anlamına alınması daha uygun olmasına rağmen hadisi literal okumaya tabi tutan müellifler, bu rivayetlere uymak için fırka ve mezhep sayılarını 73 sayısına tamamlama gayretinde olmuşlardır. Bunun bir sonucu olarak da birçok mezhep gerçekte olmadığı halde ismen üretilmiştir.

3.4. Darlık ve Sıgılık Tek Adamlık

Hakikati tekelleştiren dinî gruplar daha ziyade karizmatik lider eksenli oluşumlardır. Bu tür oluşumlar “insan yetiştirme” idealine sahip olsalar da partikülarist ve tekelci din anlayışlarının bir uzantısı olarak konusunda zirve olabilecek fikir ve ilim adamlarının yetiştirememesi sorunu yaşamaktadır. Bunun bir sonucu olarak da bir lider ile veya sınırlı sayıda bir yetişmiş kadro ile yola devam etmektedirler. Nitekim Raşit el-Gannuşi de bu gerçeğe işaret eder:

İslamî cemaatlerin eğitim metotlarındaki en tehlikeli şey, sınırlı sayıda düşünür, âlim ve partiye bazen de Hizbu't-Tahrir ve diğer partilerdeki kardeşlerimiz gibi tek bir âlime dayanmalarıdır. Sadece bazı güzel durumlarda İslami içtihatla bir ekole dayanırlar. (Gannuşi 2010:217).

Bu durum dinî cemaatlerin oldukça dar kalıplar içinde kalmasına ve gerek diğer dinî mezhep ve cemaatlere karşı gerekse de kendi içlerinde farklılığa, çoğulculuğa karşı hoşgörüle yaklaşmamalarına yol açmaktadır. Oysa “İslam; insanın özgürlüğü, halkların iradesi ve şüranın verdiği hükme saygı duymaya öncü olmuş, diğer dinleri tanımış, onlara inananlara saygıyı, onlarla hoşgörü içinde yaşamayı emretmiştir.” (Gannuşi 2010:206).

3.5. Kültürün Reddi

Partikülarist dinî anlayışların bir diğer karakteristiği de kültürü reddetme, yok saymadır. Hakikat tekelliliği yapan dinî oluşumlar, ilk dönem, altın çağ özlemi içerisinde olan köktenci ve selefi karakterleriyle tanınırlar. Buna karşın yenilenmeye açık, çoğulculuğu öne çıkaran ve tekipleştirmelere karşı duran kültürü sürekli eleştirirler. Söz gelimi Vehhabilik gibi mutlak hakikat iddiasında bulunan dini oluşumlar, İslam tarihinde ilk dönem mescitleri örnek göstererek camilerin tezhip, hat gibi sanatlarla süslenmesine, minare yapılmasına, bir anlamda kültüre ve sanata karşı çıkma eğilimindedir (Nasr 1987:199).

Hakikati yalnızca kendilerinin temsil ettiğine inanan ve diğerlerini Müslüman olarak görmeyen Vahhabiler, tarihi süreçte oluşan davranış örüntülerini ya da kültürel unsurları bu arada da sanatsal faaliyetlerin tümünü din dışı saymış, tebaası olduğu Osmanlı Devleti'ne karşı cihat ilan etmiştir. Osmanlıda mabetlerin kubbeleriyle, çeşitli süslemeleriyle, minareleriyle ihtişama büründüğünü ve sadelikten

uzaklaştığını ileri süren Vahhabilerin moral-ahlaki algı ve tanımlamaları ışığında tüm sanat eserlerine karşı olmuşlardır. (Bodur 2015:161).

Kültürü eleştiren Terry Eagleton gibi düşünenler, kültürü sekülerleştirici bir faktör olarak görürler ve kültürün aslı olandan yani hakikatten uzaklaşarak katılaştığını ve nihayetinde hakikatin üstünü örttüğünü iddia ederler ve sonuçta “kültür küfürdür” sloganına sarılırlar (bkz. Bayer, 2012:4). Oysa Eagleton, kültürün 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı toplumlarında devrimci ulusalcılık, cinsiyetçi politikalar ve etnik mücadeleler gibi üç hareketin ayrılmaz bir parçası olarak siyasi gündemi belirlemiş olmasını (Eagleton, 1997:3), bir diğer ifadeyle biyolojizme ve ekonomizme indirgenen kültüralizmi yani kültürcülük yapılmasını (Eagleton, 1996:74) eleştirir. Öte yandan kültürü reddeden, yok sayan bu bakış açısına göre kültürün mahiyet ve fonksiyonları söz gelimi insan hayatını kolaylaştırmak ve düzenlemek gibi fonksiyonları göz ardı edilmiş olur. Sosyolojik olarak bilinmektedir ki, kültürsüz bir toplum olmadığı gibi, kültürsüz bir toplumsal hayat da düşünülemez. Öte yandan dünyaya, insana ve topluma temas eden her dinin de bir kültürü söz konusudur.

3.6. Özgürlük Karşıtlığı ve Bağnazlık

Hakikat tekelciliği ve dini partikülarizm çoğu zaman cehalet, yobazlık, bağnazlık, taassup, fanatizm ile anılırken, hoşgörü, uzlaşma, çoğulculuk ve özgürlüğün de karşısındadır. Kendi görüş ve düşüncesini tek doğru olarak kabul eden ve ona körü körüne bağlanan bir düşünme biçimi ister istemez bağnazlık sarmalına girer. Kendi dışındaki hiç kimseyi anlamayan dinlemeyen, herkese ve her şeye önyargılı yaklaşmayı ifade eden bağnazlık daha çok bilgisizlik, eğitimsizlik, güçsüzlük, doyumsuzluk ve hoşgörüsüzlüğün bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Kirman 2016:39). Bağnazlık ve taassup çok farklı alanlarda söz gelimi din, bilim ve siyaset alanlarında görülebilir. Bağnazlığın her türü insanca yaşamının ve toplumsal ilerleme ve gelişmenin önünde ciddi bir engeldir. Toplumsal bir varlık olan ve toplu halde bir arada yaşamak durumunda olan insanlar, kendi fikir ve inancını çok üstün tutmamayı, farklı düşünce ve inanışlara saygı duymayı, toplumdaki çoğulcu yapıyı dikkate alarak barış ve hoşgörü içerisinde birlikte yaşamayı öğrenmek zorundadır.

Hakikat tekelciliği doğası gereği elitist bir karaktere sahiptir ve dolayısıyla eleştiriye kapalıdır. Hakikat tekelciliği yapmak kendi düşüncesinin veya inancının mutlak doğru olduğuna inanmayı, dolayısıyla yanlışlanmasından korkmayı ifade ettiği için analitik ve eleştirel düşünmenin, karşılıklı konuşmanın, müzakerenin ve tartışmanın da karşısındadır. Zira bunlar hakikati ortaya çıkarmanın en önemli yollarıdır. Şu halde partikülarist anlayış, toplumda çağdaş düşünce ve değerlere önem vermediği, yeniliklere ve yeni düşüncelere açık olmadığı için de ister istemez eskinin özlemiyle yaşayan görüşü temsil eder.

3.7. Ötekileştirme ve Tekfir Etme

Partikülarist anlayış, yapısı itibarıyla karşıtlık üzerine kurulu olup kutuplaştırıcı karakteriyle bilinir. Zira hakikat tekelciliği ve ona yol açan mutlaklık söylemleri, yapısı itibarıyla bir karşıt bir söylem üzerinden kendi konumunu belirler. Bu bağlamda söz konusu söylemler, yayılma imkânı buldukları alanlarda her şeyin önüne geçer ve savunucuları da onları koruma adına yaptıkları birçok eyleme karşıt söylem açısından meşru bir zemin bulur.

Hakikat tekelciliği doğal olarak merkeze konan dinî düşüncenin diğerlerinden üstün olduğunu ima ettiğinden bu durumun daha aşağı derecede olan dinî inanç ve düşüncelerin dışlanması, dinî geleneklerin, mezheplerin, grupların ya da söylemlerin ötekileştirilmesine ve zamanla da bir şekilde bertaraf edilmesine yol açması kaçınılmazdır. Genel olarak bakıldığında dinî grupların ve mezheplerin din anlayışlarının partikülaristik, yani dar asabiye anlayışına uygun olarak hakikatin sadece kendinde olduğunu sanan inhisarcı ve ben-merkezli olduğu, İslamî geleneğin diliyle söyleyecek olursak “fırka-i nâciye” tanımına uygun olduğu söylenebilir. Oysa bu durum kendilerini dışa kapalı kılmaktadır. Dinî oluşumların dışarıya kapalı oluşu, “dinlerini darmadağınık eden” “Her bir grup, kendi katındaki (dinî anlayış ve grupta) ile sevinip böbürlenmektedir.” ayetine (30/Rum 32) uygun olarak sadece kendi gibi grup üyesi olanlarla beraber olmakta, farklı kişilerden kaçmakta hatta onları küçümsemelerine ve hatta ötekileştirmelerine yol açmaktadır. Öyle ki, geri planda dinî sadece kendine inmiş kabul eden, tekelinde gören partikülarist bir din anlayışından kaynaklanan bu küçümseme neticede farklı din algısına sahip olanların önce “sapkın” veya “mürted” gibi sıfatlarla marjinalleştirilmesine ve tekfir edilmesine hatta daha sonra da bir şekilde kendilerine baskı ve şiddet uygulanarak bertaraf edilmesine kadar varmaktadır (Aydın 2016:7). Bu şekilde din adına konuşan kişilerin kendi din algılarını mutlaklaştırarak hakikat tekelciliği yapmaları doğal olarak farklı din algılarının varlığının tehdit edilmesini gerektirecektir. Söz gelimi dinî en iyi kendilerinin anladığı, kendilerinin dışındaki anlama biçimlerinin hepsinin yanlış olduğu iddiasıyla hemen her dinî gelenekte ortaya çıkan radikal ve fundamentalist hareketlerin ayırt edici özelliği tekfir olgusudur. Tekfir olgusu oldukça problemlili bir durumdur.

Son yıllarda Türkiye’de dinî cemaatler kamusal alana taşınmakta ve bunun zorlukları yaşanmaktadır. Bu bağlamda yaşanan en önemli problem, kamusal alanın ve birlikte yaşamının ne olduğu anlaşılmadan reddetme ve yok sayma ya da gösteriş ve riya eksenli sureta uyum sağlama yönünde sergilenen tavırlar ve davranışlar sergilenmekte; bu da bir anlamda kamusal alandan kendi kendilerini dışlama anlamına gelmektedir.

3.8. Baskı ve Şiddet

Dinî inancını veya yorumunu tekelleştiren grupların bir diğer karakteristiği de baskı, şiddet ve terör eylemlerine yönelmedir. Kuşkusuz böylesine bir kesinlik ve mutlaklık iddiası ve bu çerçevede oluşan inhisarcı tutum, din ve inanç konusunda belli bir hoşgörüsüzlük, fanatizm ve şiddeti de beraberinde getirmektedir. Anlaşılan, bir dinî gruba veya mezhebe mensup insanlara sunulan din yorumu, o insanların şiddet içeren hareketlere yönelmesinde son derece etkili olmaktadır. Bir diğer ifadeyle, dinî bakış açısından beslenen ve dinî referanslı terör eylemlerine karışan insanların sahip olduğu din anlayışının, çoğu zaman grubun bağlularını mobilize eden bir hareket ideolojisi haline getirildiği görülmektedir. Ahireti sürekli öne çıkaran, buna karşılık bir beşerî (seküler) faaliyet alanı olarak dünyayı değersizleştiren bir din anlayışının sonucu üyelerin kendilerini bu dünyadan daha çok başka bir dünyaya ait hissetmeleri, dünyaya giderek yabancılaşmaları söz konusudur.

İnsanlık tarihine göz atıldığında hakikatin, sadece belli bir dine veya bir mezhebe, gruba ya da oluşuma ait olduğuna dair tekellik iddialarının çatışma, baskı, şiddet, zulüm ve terör eylemlerini meşrulaştırmak ya da yönlendirmek ve alevlendirmek için farklı kesimler tarafından kullanıldığı görülebilir. Din ve şiddetin tarihi süreçte uzun beraberlikleri olduğu; hatta birçok dinin belli şartlar altında şiddete izin verdiği de ifade edilmiştir. Ancak burada dikkat çeken husus, din ile şiddet arasında yakın bir ilişkinin var olduğunu ileri süren tezin, yeni olmamakla birlikte 20. yüzyılın ikinci yarısında artış kaydeden fundamentalizm akımı ve fobisiyle gündeme gelmesi ve özellikle 11 Eylül saldırısından sonra da küresel bir sorun olarak akademik çevrelerde sıkça ele alınması ve bu çerçevede zorlama yorumlarla da zaman zaman post-truth gerçeklik olarak abartılmış olmasıdır. Bir taraftan islamofobi ve fundafobi bir tür post-truth gerçeklik olarak yaygınlaştırılmaya çalışılırken bir taraftan da İslami grup ve cemaatlerin dinî yorumlarını mutlaklaştırmaları sağlanarak İslam dinini manipüle etme çabaları dikkat çekmektedir. Dinî inanç ve motiflerin, bireylerin sosyal aksiyonları üzerinde oldukça etkili olduğu, hatta bunların maddî faktörlerden bağımsız da gelişebileceği bilinmektedir (bkz. Weber 2001). Ancak bu noktada bir sosyal aksiyon örneği olarak şiddet ve terör olaylarının ortaya çıkmasında hangi din veya dinin hangi yorumunun etkili olduğunu belirleme amacıyla dinler ile dinlerin yorumları arasında bir ayırım yapmanın gereği ortaya çıkmaktadır. Söz gelimi aynı dinî gelenek içerisinde farklı yorumlardan biri şiddeti teşvik ederken, bir diğeri şiddetin her türüsüne karşı sert bir tavır takınabilir. Her din, toplumsal olma özellikleri gereği insanlığa barış ve huzur getirme iddiasıyla ortaya çıkar. Fakat bu iddiayı farklı zaman ve mekânlarda ve farklı anlayış ve yöntemlerle gerçekleştirmeye çalıştıklarından (bkz. Durkheim 1995:9-11) dolayı birbirinden farklı sonuçlara ulaşılır. Söz gelimi İslam mezhepleri arasında Selefi çizgide yer alan Muhammed b. Abdulvehhab tarafından formüle edilen Vehhabî yorumu ve El-Kaide, Boko Haram ve DAESH gibi uzantıları ile Maturidi-Hanefi yorumu çerçevesinde şekillenen ve her ne kadar beşeri bir yorum olmaktan kaynaklanan bir takım sıkıntıları olsa da İslam'ın diğer yorumlarından bariz bir farklılık gösterdiği için bugün küresel bir model olarak tüm dünyada kabul gören Sünni Türk Müslümanlığı arasında şiddet ve terör konusuna yaklaşımda ciddi farklılıklar vardır (bkz. Kirman 2004:58-60). Kendi din anlayışını tek doğru olarak kabul eden Abdulvehhab'ın partikülaristik yaklaşımı, fikre ve inanca yönelik hoşgörüsüzlüğü dinî doktrinle pekiştirmek ve böylece katı bir şekilciliğe ve kuralcılığa yönelmiş olmakla birlikte bugün İslam adına cinayet işleyen teröristlerin beslendiği temel kaynaklardan biri haline gelmiştir (bkz. Bodur 2003).

Anlaşılan diğer dini geleneklerde olduğu gibi, İslam tarihinde de partikülarist din anlayışının uzantıları olarak mihne, din savaşları, mezhepler arası ihtilaf, çekişme, çatışma ve baskıların çok çeşitli örneklerine rastlamak mümkündür (bkz. Bozkuş 2002:199). Günümüz İslam coğrafyasında da partikülarist din anlayışı savunan ve kendilerinin fırka-i nâciye olduğu iddiasında bulunan dinî grup, cemaat, mezhep, tarikat gibi oluşumlara rastlanabilmektedir. Ancak konunun sadece İslam geleneğinin parçası olan tarzları açısından tartışılması, sorunun genel çerçevesinin görülmesine engel olacaktır. Zira terör veya şiddet

herhangi bir dinî geleneğe mal edilemeyecek kadar çok boyutlu ve kapsamlı olgular olup, sadece dinî değil, sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel çok çeşitli sebeplere dayanmaktadır.

3.9. Siyasallaşma

Dinî partikularizm, mutlak doğruyu bulma ve kurtuluşa erme iddialarının sadece kendileri tarafından temsil edildiği, bunun da topluma yayılması gerektiği düşüncesiyle dinî grupları ister istemez “siyasî iktidarı” elde etmeye yöneltmekte yani siyasallaştırmakta, iktidarın güç ve otoritesini yedeğine alarak yeni üye devşirme yoluna girmelerine sebep olmaktadır. Bu da kaçınılmaz olarak gerek gruplarla siyasi otoritenin temsilcisi konumundaki devletle ve gerekse gruplar arasında gerilim ve çatışma kaynaklarından biri olmaktadır. Bu bağlamda dinî cemaatlerin iktidar veya güç ile ilişkisi bağlamında sergiledikleri tutum ve tavırların da önemli bir kısmını partikularizm kapsamında değerlendirmek mümkündür. Söz gelimi, halkın kendisine verdiği meşru güç kullanma hakkını kötüye kullanan bir iktidarın uygulamaları ve politikaları ne kadar anti-demokratik ise, dinî grup ve cemaat benzeri oluşumların sivil toplum görünümünde ortaya çıkarak meşruluk kazanmaya çabasına girmekle birlikte harici veya anarşist bir mantıkla mevcut iktidarı silahlı kuvvetler ve yargı gücüne sızarak veya halk hareketleri başlatarak ya da dış güçlerden yardım alarak devirmeye yeltenmesi de aynı derece de anti-demokratiktir. Bu bağlamda bir hususun altını çizmekte yarar vardır. Hakikat tekelciliği yapmaya teşne bir siyasi iktidar ile partikularist bir din anlayışına sahip bir dinî grubun veya cemaatin birlikteliğinin veya siyasi ve partikularist bir din anlayışından beslenen bir partinin iktidarı ele geçirmesinin çok daha vahim sonuçlar doğurması kaçınılmazdır. Şu halde günümüz modern dünyasında iktidarın âdil ve hakkaniyetli, çoğunlukçu değil çoğulcu bir politika takip etmesi; iktidarın yanlışlığı, haksızlığı veya zulmü karşısında ise kendilerini sivil toplum kuruluşları olarak tanıtan dinî gruplar ve cemaatlerin hukuki ve sivil yollardan sapmadan açık, şeffaf, şiddet içermeyen, hesap verebilir ve öngörülebilir bir tutum sergilemeleri, demokratik ve meşru politikalar izlemeleri, yani sivil toplum örgütü olmanın temel karakteristiklerini (bkz. Kirman 2016:269-270) taşımaları gerekmektedir. Bir diğer ifadeyle, benimsemiş oldukları partikularistik anlayışları nedeniyle özellikle siyasî otoritenin bazı haksız uygulamalarını eleştirmek için şiddete başvurarak bir anlamda Şiilik ve Haricilik gibi marjinal konuma düşmek yerine hukukî çözümler aramak, bütün yasal yolların tükendiği noktada da kamu vicdanına çağrıyla amaçlayan “sivil itaatsizlik”, yani “barışçıl protesto” (Habermas 1995; Arendt ve ark. 1997:9-15) yoluna başvurmak ve “siyasi iktidarı” değil “toplumsal iktidarı” hedeflemek gerekir.

3.10. Değer Erozyonu

Toplumsal gerçekliğin bir parçası olan dinî gruplar ve mezhepler, insanların birçok ihtiyacını karşılama noktasında entegratif, bütünleştirici bir fonksiyon icra ederken, bir yandan da bireylerin mevcut grup bağlarını zayıflatmak, bazen hepten yok etmek suretiyle disintegratif, ayrıştırıcı bir fonksiyon da üstlenebilmektedir. Söz gelimi üyelerinin inanç, ibadet ve ahlakla ilgili meselelerini aydınlatmak amacıyla ortaya çıkan mezheplerin en önemli fonksiyonu, üyeleri arasında birlik, beraberlik ve kardeşlik tesis etmek ve böylece dayanışma sağlamak suretiyle toplumsal bütünleşmeye yardımcı olmaktır. Ancak üyeleri arasında katı

ve güçlü bir bağlılık, inanmışlık ve adanmışlık duygusu oluşturan sık dokulu gruplar ve mezhepler bir takım dinî gerekçelerle üyelerinin gündelik hayatında son derece kuşatıcı ve baskın bir karakter sergileyebilmektedir. Zira bir gruba mensup olan kişinin, çevresiyle olan ilişkilerinde kendi iradesinden ziyade bağlı bulunduğu grup veya mezhebin duygu, değer ve normlarının etkili olduğu görülmektedir. Kitlelerin psikolojisi üzerine yazdığı meşhur eserinde Le Bon'a göre, herhangi bir gruba katılan bireyin akıllı ve sağduyulu davranma yeteneği zayıflar ve kitle psikolojisi içerisinde kendini adeta akıntıya bırakır (1997: 28-9). Çünkü gruplaşma, çoğu zaman, akli ve bazen de akılla beraber bedeni ipotek altına aldığı için bilinçli kişiliği, irade ve seçme özgürlüğünü alır götürür. “Dinli/mezhepli/cemaatli” olmaktan “dinci/mezhepçi/cemaatçi” olmaya doğru bir kaymanın yaşandığı bir durumda toplumsal hayat için önem arz eden inançlar, düşünceler, değerler ve normlar aşındırılır ve gerçek değerlerinden uzaklaştırarak basite indirgenir, çoğu zaman da içeriğini boşaltarak değersizleştirilir ve hatta ideolojikleştirme yoluna gidilebilir.

4. DİNİ TEKELCİLİK VE ÇEŞİTLERİ

“Mutlakçılık”, “hakikat tekeliçiliği”, veya “partikülarizm” olarak da adlandırılan bu anlayış, dinde, bilimde, düşünce yapısında kısaca her alanda mevcuttur. Fakat bilimsel ve ideolojik olanlara göre dinî olan türleri daha yaygındır. Bir diğer ifadeyle, din veya hakikat tekeliçiliğinin örnekleri dinler tarihinde sık rastlanan bir olgudur. Anlaşılan hemen her dinde partikülaristik bir anlayışın varlığı söz konusudur. Bu tür mutlaklık ve kesinlik iddiası sadece ilkel kabile dinlerinde değil, aynı zamanda evrenselci ve absöütist karakterli dinlerde de görülebilmektedir. Ancak dinî partikülarizm hem kabile dinleri hem de evrensel dinler bünyesinde görülürse de dinler arasında bir farklılık da göze çarpar. Sözelimi Mencshing'e göre millî dinler kategorisinde yer alan ve bir klan, kabile ve millete ait olan dinlerde dâhili ve dolayısıyla entansif (yoğun, şiddetli) bir mutlakçılık ve tekeliçilik vardır. Bu tür toplumlar ve onların dinleri için önemli olan kendi mensuplarının varlığı, hayatiyeti ve güvenliğidir (Günay 2000:475-6). Topluluk içi entegrasyonun sağlanmasında etkili olan bu anlayış kuşkusuz diğer dinlere karşı katı bir hoşgörüsüzlüğü de beraberinde getirdiği için başka dinlere geçişin ve din değiştirmenin oldukça sert tedbirlerle önü alınmaya çalışılır; böyle bir fiili gerçekleştirilenler en sert şekilde cezalandırılır.

Öte yandan bir klan, kabile veya millete ile sınırlandırılmayan evrenselci dinlerde, yani müntesiplerini millet bağı ile değil de din bağı ile birbirine bağlayan ümmet tipi dinlerde de güçlü bir mutlakiyetçi ve tekeliçi eğilim vardır. Bunlar da gerçeği ve kurtuluşu kendi tekellerinde görürler. Misyoner ve yayılmacı bir karakter sergileyen bu dinler kendi gerçeklerini ve kurtuluş reçetelerini misyonerlik ve tebliğ, hatta proselitizm gibi yollarla yaymak ve genişletmek gayreti içerisinde girerler. Mesela bir Mahayana metninde “Buda'nın dışında benim için başka hiçbir kurtuluş yolu yoktur.” denilmektedir (Günay 2000:476-7). Hindu, Budist ve Sih dinî geleneklerindeki hakikat tekeliçiliklerinin de geçmişte olduğu gibi günümüzde de Hint alt kıtasında ve Uzakdoğu'da din referanslı şiddet ve terör eylemlerine sebebiyet verdiği dikkate alınmalıdır. Örneğin son yıllarda Arakanlı Müslümanlara yapılan

zulümleri, modern Budist dinî söylemlerden soyutlamak imkânsızdır (Aydın 2016:7). Yahudilikteki “seçilmiş kavim” ve “kutsal toprak” (arz-ı mev’ud) ideolojisi ile Hristiyan gelenekte İncil’de yer alan Hz. İsa’nın çağrısının dışında “Başka hiçbir kurtuluş yoktur.” dogması da bir tür absöütizmdir. İslam’da ise “Cennetin sadece Hz. Peygamber’in öğretisinin kurumsallaşmış şekli olan tarihsel İslam’ın mensuplarının tekelinde olduğu” iddiası ile onun yol açtığı geleneksel cihat algısı bir tür mutlaklık ve tekelcilik iddiasıdır. Öte yandan Kuran-ı Kerim’de yer alan “Allah katında yegâne/hak din İslam’dır.” (3/Alî İmran 19) ve “Kim İslam’dan başka bir din ararsa, onun bu fiili asla kabul olunmaz ve o, ahrette de en büyük hüsrana uğrayanlardan olur.” (3/Alî İmran 85) ayetleri bir tür partikülarizm olarak algılanabilirse de İslam Allah tarafından gönderilen bütün dinlerin ortak adı olarak da kullanılmaktadır.

Bu örneklerden anlaşıldığı kadarıyla partikülarist din anlayışının hakikat tekelciliği, kurtuluş tekelciliği, Tanrı tekelciliği, cennet tekelciliği gibi uzantılarını Yahudi, Hristiyan, Müslüman, Hindu ve Budist geleneklerde bulmak mümkündür.

Hakikat tekelciliği, dinî geleneklere münhasır kılınamayacağı gibi sadece belli bir dinî geleneğe de hasredilemez. Zira onun seküler formlarında da söz edilebilir. Yahudi-Hristiyan kültür dünyasında ortaya çıkmış olan Batı düşüncesi Aydınlanmadan itibaren etnosentrik bir yaklaşımla hakikatin nesnel doğası ile kendi içinde bulunduğu şartlar arasında bir özdeşleştirmeye gitmiş, Batı dışı toplumlara tepeden bakan, onları küçümseyen ve ötekileştiren, hatta kültürel olarak bile irdeleme gereği duymayan bir paradigma geliştirmiştir (Düzgün 2007:55). Batı dünyasında ortaya çıkmakla birlikte bütün dünyada etkili olan “tarihin sonu” tezi bir anlamda bir hakikat tekelciliğinin tipik bir örneğidir. Bu teze göre Batı dünyası veya Batı modernizminin geliştirdiği ve ulaştığı değerler insanlığın ulaşması mümkün en son ve yegâne noktayı temsil etmektedir.

SONUÇ

Yaşanan değişim sürecinde ortaya çıkan dinî sorunları anlamakta ve çözüm bulmakta zorlanan dindarların din anlayışlarını mutlaklaştırmak yerine dini anlama ve yaşama noktasında mevcut durumlarını gözden geçirmeleri ve din anlayışlarını yeniden yorumlamaları yani ideolojik anlamda bir değişim ve dönüşüm sürecine girmeleri kaçınılmazdır. Bir diğer ifadeyle dindarlar, hangi dine veya mezhebe mensup olursa olsunlar, partikülarist din anlayışından, yani mezhepçilik ve cemaatçilik yapmaktan uzaklaşmak ve toplumun geniş kesimlerini kucaklayan daha çoğulcu bir din anlayışı benimsemek durumundadır. Ayrıca dini ve devleti tekellerine almaktan ve kendileri gibi düşünmeyenleri ötekileştirmekten vazgeçmeleri ve daha hoşgörülü bir anlayışı benimsemeleri gerekmektedir. Gerçek laikliğin, din ve vicdan özgürlüğünü teminat altına alan bir ilke olarak en çok inananların yararına bir durum olduğu açıktır. Bir diğer ifadeyle laiklik, dindarları ve dinî grupları iktidarın yanlış yönlendirmelerinden koruyacak bir ilkedir. Bu ilke hem dinî cemaat ve mezheplerin kendi aralarındaki ilişkilerde hem de devlet ile olan ilişkilerinde mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

Toplumda kutuplaşma ve şiddet üreten dinî partikülarizmi önlemenin yolu, din içi çeşitlilik ve çoğulculuktur. Aslında Kuran-ı Kerim’de “Dinde (dinin içinde) zorlama yoktur.” ayeti (2/Bakara 256) de bu gerçeğe işaret eder. Şu halde İslami gelenek bünyesindeki farklı mezhep, grup ve oluşumlar ve bunların ortaya çıkmasına yol açan farklı dinî yorum ve söylemler de İslam’ın temel kaynakları olan Kur’an ve Sünnet bütünlüğü çerçevesinde Allah’ı tecrübe ve idrak etme ve O’nunla iletişim içinde olmanın farklı yolları olarak görülmelidir. Bu bağlamda “Ümmetimin ihtilafı rahmettir.” ifadesinde geçen ihtilafın ancak ve ancak din içi çeşitlilik ve çoğulculuk olarak ele alınması durumunda rahmete vesile olacağı söylenebilir.

Dindar muhafazakârların dini bir siyasi kimlik olarak algılayıp din üzerine fazlasıyla yoğunlaşmalarından ve dinî tekelcilik yapmalarından dolayı ciddi bir kriz yaşanır olmuştur. Bu durum dinin insanları karanlıktan aydınlığa çıkararak olan toplumsal fonksiyonlarını gölgelemiştir. Bazıları bu durumu modernliğin sekülerleştirici etkisine, yani dini ve kutsal değerleri aşındırmasına bağlarlar. Söz gelimi modern çağı ruhtan egoya geçişin gerçekleştiği çağ olarak niteleyen Terry Eagleton (1990:156) gibi düşünürler, modernleşme sürecinde yaşanan sekülerleşme ile beraber önce din, din ile beraber de huzurun geçmişte kaldığını, dinin artık insanları huzurlu ve mutlu etmekte zorlandığını ifade ederler (Bayer, 2012:4). Oysa burada dini temsil noktasındaki dindarların sorumlulukları göz ardı edilmektedir. Zira içinde yaşanan modern dünyanın getirmiş olduğu değişim karşısında yeni bir din dili ortaya konamadığı gibi mevcut din anlayışlarını da mutlaklaştırmak ve siyasileştirmek yoluna gidilmiştir. Yeni bir din dili ve anlayışı geliştirmek için öncelikle insanın din ve hakikatle ilişkisi, dinin mahiyeti ve bireysel ve toplumsal fonksiyonları dikkate alınmalıdır. Din insan için bir ihtiyaç olmakla birlikte aynı zamanda bireysel bir tercihtir. Birey din ve inanç konusunda bir tercihte bulunurken her şeyden önce akıl ve özgürlük sahibi olmak durumundadır. Bununla birlikte tercih edeceği dinin veya inancın da bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar karşısında fonksiyonel olması beklenmektedir.

Son zamanlarda dini güncellenmesi ve ateizm, deizm, agnostisizm ve nihilizm gibi din karşıtı birtakım akımlarla ilgili olarak yapılan tartışmalar sosyolojik açıdan yorumlandığında Türk toplumunda din anlayışının eleştirilmesi, sorgulanması ve nihayetinde yenilenmesi için bir yol açılmış olduğundan söz edilebilir. Zira İslam gibi insan fitratına en uygun olan bir dinin eleştirilmesi ve sorgulanması onun yok olmasına değil, yenilenmesine yol açacağı gayet anlaşılır bir şeydir. Dolayısıyla bu tartışmaları çatışma ve şiddetle, bidat ve hurafelerle, tekelci ve irrasyonel anlayışlarla topluma sunulan, daha doğrusu dayatılan bir dinin yerine insan yapısına (fitrata) uygunluk, doğallık, adalet, özgürlük, rasyonalite, sevgi, saygı ve hoşgörü gibi evrensel değerleri bünyesinde barındıran bir anlayışının ikame edilmesinin sancıları olarak görmek gerekir. İnsan yapısı değişmediği sürece fitrat dinine yönelim, haniflik arayışı zayıflamayacaktır (Kirman 2018). Şu halde geleceğe dair umutsuzluk değil umut beslemek, ümitvâr olmak gerekmektedir.

Kaynaklar

- Arendt, H. ve ark. (1997), *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*, çev. Y. Coşar, İstanbul, Ayrıntı Yay.
- Aydın, M. (2016), "Dinsel şiddetin meşrulaştırıcı unsuru olarak hakikat tekelliliği", *Star Açık Görüş*, 14 Şubat 2016, 438: 8.
- Baradaran-Robison, S., B. G. Scharffs and E. A. Sewell (2005), "Religious Monopolies and the Commodification of Religion", *Pepperdine Law Review*, 32(4): 885-943.
- Bayer, S. (2012), "Seküler Müslümanlık", *Star Açık Görüş*, 30 Eylül 2012, 262: 4.
- Bodur, H. E. (2003), "Vahhabi Hareketi ve Küresel Terör", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (2): 7-20.
- Bodur, H. E. (2015), "Tekst ve Kontekst Çerçevesinde Din-Sanat İlişkinine Bakış: Vahhabilik Örneği", *İslam ve Sanat*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 161-179.
- Bozkuş, M. (2002), "İslâm Mezhepleri Tarihi Açısından Dinî Düşüncenin Geçirdiği Evreler", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (1): 195-208.
- Durkheim, E. (1995), *The Elementary Forms of Religious Life*, trans. K. E. Fields, New York: The Free Press.
- Düzgün, Ş. A. (2007), "Modern Uygarlığın Çatışmacı Doğasını Besleyen Kökler", *Eski Yeni*, 5: 54-66.
- Eagleton, T. (1990), *The Ideology of the Aesthetic*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Eagleton, T. (1996), *The Illusions of Postmodernism*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Eagleton, T. (1997), "The Contradictions of Postmodernism", *New Literary History*, 28(1) Cultural Studies: China and the West, pp.1-6.
- Gannuşı, R. (2010), *Laiklik ve Sivil Toplum*, çev. G. Topçu, İstanbul, Mana Yay.
- Gencer, B. (2017), "Sünnilik mezhep midir din midir?", *Star Açık Görüş*, 26 Kasım 2017, 531: 8.
- Günay, Ü. (2000), *Din Sosyolojisi*, İstanbul, İnsan Yay.
- Habermas, J. (1995), *Sivil İtaatsizlik*, çev. H. Ökçesiz, İstanbul, Afa Yay.
- Höpfl, H. (1991), *Luther and Calvin on Secular Authority*, Cambridge University Press.
- İbn Haldun (2009), *Mukaddime*, C. 1, çev. S. Uludağ, 6. baskı, İstanbul, Dergâh Yay.
- Kirman, M. A. (2003), "Küresel Bir Model Olarak Türkiye ve Türk Müslümanlığının İmkânı", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (2): 53-68.
- Kirman, M. A. (2010), *Yeni Dinî Hareketler Sosyolojisi*, Ankara, Birleşik Yay.
- Kirman, M. A. (2016), *Din Sosyolojisi Sözlüğü*, Adana, Karahan Yay.
- Kirman, M. A. (2018), "Davet ile Deizm Arasında Gençlik", *Yeni Usullerle İslâmî Tebliğ ve Temsil*, İstanbul, İSAV Yay.
- Kirman, M. A. ve H. Sarı (2019), "Post-Seküler Toplumda Anlam Arayışını ve Tasavvufu Yol Metaforu Üzerinden Okumak", *Sekülerleşme Tartışmaları, M. A. Kirman ve V. Ertit, Ankara, Kadim Yay.*
- Le Bon, G. (1997), *Kitleler Psikolojisi*, İstanbul, Hayat Yay.
- Luther, M., J. Calvin (2016), *Seküler Otorite Sivil Yönetim*, çev. İ. H. Yılmaz, Pinhan Yay.

- Montgomery, J. (2003), “A Formalization and Test of the Religious Economies Model”, *American Sociological Review*, 68(5):782-809.
- Nasr, S. H. (1987), *Islamic Art and Spirituality*, Albany, NY: State University of New York Press.
- Weber, M. (2001), Weber, M. (2001), *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, London and New York: Routledge.

Truth Monopoly and Religious Particularism

Abstract

The nature and source of truth or real reality has been an interesting phenomenon throughout human history. Because truth is indispensable for human world of meaning, because of making sense of life and overcoming the difficulties in life. For this reason, human seeks truth as a solid guide to guide him. The problem of truth or searching meaning is often explained by the metaphor of the road. As it is known, truth or real reality can manifest itself in different forms. Therefore, human can understand the truth according to his socio-cultural background. Because he cannot fully comprehend the truth. In this case, the relation that human establishes with the truth is human and relative. However, despite this fact, the truth has been monopolized and gathered at a certain point. This is called "monopoly of truth", "religious monopoly" or "religious particularism". These concepts refer to the particular values and criteria, and neglect the common values and criteria that can be universally applied to all humanity. The accumulation of truth at a certain point, that is, the monopolization of truth has some main characteristics. First of all, it claims itself as unique truth, and promises salvation, order and stability. Another its characteristics can be stated as follows: being narrow and shallow, rejecting culture, being anti-freedom, bigotry, tending to oppress and violence, being marginal and political, eroding social values, etc. As a result of all these features, it is inevitable that the monopoly of truth will cause serious social problems.

In this study, which aims to draw attention to these problems, firstly the conceptual explanations such as the monopoly of truth, religious monopoly, religious particularism, religious absolutism, and then the basic characteristics of religious particularism are emphasized. Finally, it is stated that religious monopoly is not exclusive to a single religious tradition and can be seen in almost every religious tradition. Here, the phenomenon of religious particularism has been tried to be analyzed from the example of radical and fundamentalist movements having the strict and narrow interpretations of religions, which emerged in response to the modernization and secularization process.

Keywords: *Truth monopoly, religious absolutism, religious monopoly, religious particularism, absolutism.*